

RESSENYA A ADRIÀ MARTÍ-BADIA, *LA CONSCIÈNCIA LINGÜÍSTICA DELS VALENCIANS (1854-1906)*, BARCELONA / VALÈNCIA, INSTITUT INTERUNIVERSITARI DE FILOLOGIA VALENCIANA / PAM, 2020. 320 pp. ISBN: 978-84-9191-149-4

REVIEW TO ADRIÀ MARTÍ-BADIA, *LA CONSCIÈNCIA LINGÜÍSTICA DELS VALENCIANS (1854-1906)*, BARCELONA / VALÈNCIA, INSTITUT INTERUNIVERSITARI DE FILOLOGIA VALENCIANA / PAM, 2020. 320 pp. ISBN: 978-84-9191-149-4

NARCÍS IGLÉSIAS
narcis.iglesias@udg.edu

Universitat de Girona

És un tot un motiu d'alegria, per si sol, que un jove investigador s'obri pas en els estudis d'història de la llengua, ja que no són pas nombroses les aportacions que s'hi fan de manera sovintejada. La filologia catalana compta amb tantes línies de recerca i amb una renovació de plantejaments i metodologies tan gran que els investigadors queden diversificats en els camps i subcamps més variats. Per sort, hi ha línies que mantenen una vitalitat persistent en el temps i marquen fites en un terreny. Aquest és el cas dels estudis d'història de la llengua que s'ha estat impulsant des de la Universitat de València, amb la figures d'Antoni Ferrando i Miquel Nicolás, entre d'altres, com a referents principals. No és estrany, doncs, que darrere aquest estudi hi hagi justament el seu impuls: Ferrando com a director de tesi de l'autor i Nicolás com a estímul privilegiat, com apunta el mateix

autor en l'apartat d'agraïments. L'editorial que acull l'estudi també és marca de la casa i un dels millors exemples de les línies d'aquesta potent i consistent escola valenciana d'història de la llengua catalana.

Adrià Martí-Badia es fa un plantejament molt clar del que vol estudiar (la consciència lingüística dels valencians entre 1854 i 1906 en relació amb el nom de la llengua i l'univers cultural que hi va associat), i ho fa amb una metodologia que podríem qualificar de clàssica: les idees lingüístiques de les minories culturals expressades en publicacions ben diverses. Les preguntes de recerca són explícites des d'un principi, i explicitades en aquests termes tan directes: Els erudits i literats valencians, “consideren el català com una llengua independent de les altres llengües romàniques? Creuen que el català és un dialecte de l'occità? Perceben el valencià com una llengua diferent del català? Amb quin nom es refereixen al conjunt de la llengua catalana i, particularment, al valencià? Consideren que el català i l'occità es van originar independentment o més aviat que el català s'emancipà de la llengua occitana? Quina relació tenen aquests posicionaments amb el sentiment identitari que manifesten?”

El tema tractat compta amb un tou considerable d'estudis i aportacions de tota mena, des de perspectives generals fins a monografies exhaustives. No és gens fàcil, doncs, posar-se en un camí relativament fressat, construir una veu pròpia i aportar nous coneixements i noves perspectives. Més aviat podria ser una arma de doble tall per a l'investigador, i encara més si es tracta d'una persona jove, però l'autor no reproduïx plantejaments ja fets i és capaç de proposar una nova mirada sobre el tema, acotant molt bé la pregunta clau: Quina és la consciència lingüística dels valencians entre 1854 i 1906? Per abordar aquesta qüestió, combina la mirada global amb l'estudi minuciós i detallat de les idees lingüístiques de cada autor inclòs en l'estudi, que abraça un total de 35 erudits i literats dissecionats per menut en cadascuna de les fonts on es poden identificar determinats sintagmes o circumloquis referits a la llengua, amb els sentits explícits o implícits que hi van associats a cada cas. La minuciositat d'aquesta recerca és encomiable i aquesta aproximació tan precisa sap esquivar l'escull de convertir-se en un enfilall més o menys ben amanit de paràfrasis i citacions ordenades per autors, amb tot l'aparat de cites corresponent, que tanta consistència donen als treballs acadèmics que ho fien tot a l'allau documental, tot un miratge quan no hi ha cap marc teòric i les línies interpretatives són erràtiques i vaporoses.

Aquesta qualitat preciosista del treball aquí ressenyat brilla amb tota la seva esplendor en la contribució més nuclear de l'estudi, que se centra a historiar la consciència lingüística dels erudits i literats valencians entre 1854 i 1906 en el decurs de gairebé dues-centes pàgines, unes dues tercers part de tot l'estudi (p. 93-272). Al llarg d'aquest capítol, l'autor presenta el tractament nominal de la llengua en cada autor i és al llarg d'aquestes pàgines que la panoràmica de les idees lingüístiques que es proposa l'autor queda més ben inserida en el conjunt de la història cultural: és una narrativa lluny de les meres seqüències declaratives o esdevenimentals, ja que cada autor és situat en el seu context més immediat i en el més general. L'investigador hi mostra la complexitat del tema que aborda, ja que molts dels autors estudiats podien haver recorregut a diferents maneres de nominar

la llengua (*llemosí, valencià, la nostra llengua...*), depenent d'una gran varietat d'elements contextuals que hi podien intervenir: des del públic a qui es parla en un determinat moment (alguns d'aquests valencians cultes parlen del *català* o *la llengua catalana* quan són a Barcelona i d'aquesta manera estrenyen els llaços d'unió compartits), fins a la voluntat de situar el moviment literari valencià en un corrent autònom del català per evitar que entre els sectors culturals valencians, s'hi incorporés un plantejament polític, i aquí el recurs a l'apel·latiu *llemosí* és vist per diferents valencians de l'època com un agafador útil per evitar d'importar de l'anomenada Renaixença catalana orientacions extraliteràries. Enmig d'aquesta casuística, la figura de Teodor Llorente emergeix amb llum pròpia, tant per la importància cultural de la seva figura i del seu grup d'afins, com per la varietat de solucions que adopta per referir-se a la llengua: l'opció militant per l'apel·latiu *llemosí* va anar deixant pas a d'altres solucions, com *valencià, llengua valenciana* o, més ocasionalment, *català*. Com en tots els altres casos, Martí-Badia hi aporta el context i la interpretació que sosté per fer entendre tota la casuística, d'una gran complexitat.

És tot un encert que el jove investigador hagi previst apartats de “recapitulació” que tanquin cadascun dels quatre capítols principals que conformen el llibre, ja que ajuden molt a superar l'encadenament de dades, i a posar en relleu de manera ordenada i ben interpretada el més rellevant. Aquesta mena de subcapítols són, doncs, de caràcter interpretatiu i són a la base de les conclusions generals que basteix de manera clara i pertinent l'autor al final de l'estudi. No és gens fàcil mostrar una tan gran capacitat de síntesi, oimés quan el volum del corpus és important i complex, i quan el plantejament narratiu es proposa alçar interpretacions mil·limètricament ajustades a les dades. En aquest punt, el jove investigador també mostra una gran maduresa científica i manifesta amb escreix les qualitats indispensables per investigar en història de la llengua.

La feina de recapitular es mostra especialment útil i pertinent en el cas del capítol central de l'estudi, ja que combina una aproximació quantitativa amb una de qualitativa. Aquí, l'autor primer de tot quantifica la dimensió de cadascun dels tres corrents principals (*unitarista, particularista, secessionista*) per donar una idea del pes de cadascun d'aquests plantejaments i alhora, aplica una anàlisi sociològica als autors que al llarg de desenes de pàgines s'havien anat presentant cas per cas. Si a vegades en aquesta mena d'estudis sobre les representacions lingüístiques, es presenten les idees com una narrativa quasi autònoma del context i en tot cas, com a molt establint certs enllaços amb els plantejaments identitaris i polítics, Martí-Badia sap situar i ponderar la poca o molta importància de cada autor estudiat i es pregunta en aquest punt quines coordenades socials (el grup socioeconòmic, el nivell de formació, la procedència geogràfica, la professió...) poden ajudar a explicar aquest corrent nominal, sense perdre de vista el contacte o l'absència d'aquest amb les minories culturals catalanes (p. 237-241).

Una aportació significativa de l'estudi és mostrar que el corrent unitarista és el majoritari (hi situa un total de 27 persones respecte a un total de 35). Aquí els tòpics o generalitzacions vagues que podrien circular sobre el tema (que si l'adscripció ideològica, que si el substrat espanyolista...) no aguanten

gaire estona una anàlisi aprofundida, ja que el tret més sobresortint d'aquest corrent "unitarista" és la seva heterogeneïtat: hi ha tant lletraferits d'origen humil o menestral, com persones de nivell socioeconòmic mitjà i alt; hi ha tant titulats universitaris com autodidactes; hi ha conservadors i progressistes; hi ha autors castellanencs, alacantins i de les comarques valencianes centrals, tot i que la majoria són de València ciutat; i entre les professions, dominen els qui es dediquen al periodisme i a les professions vinculades al dret, tot i que també hi ha eclesiàstics, professors de llengua, metges o pintors. Martí-Badia conclou que el corrent "unitarista", on situa referents culturals tan importants com Teodor Llorente, Constantí Llobart o Roc Chabàs, per només esmentar-ne tres exemples, es podia expressar sota rètols com "català" o "llemosí", sense que fos incompatible amb la coexistència de designacions privatives. La tria podia dependre del gènere textual, del tipus de públic a qui es parla, del moment d'evolució personal...

Aquestes aportació respecte als "unitaristes", curulla de matisos i referències erudites quan s'entra en la lectura de cada cas, queda completada per l'estudi del que representen els sectors que anomena "particularistes" i "secessionistes". Els primers, un total de 6, "agrupa els valencians que no neguen la unitat de la llengua catalana, però defensen el particularisme lingüístic del valencià respecte de la resta de parlars de la catalanofonia, especialment els de Catalunya" (259). Dins aquest grup, l'anàlisi sociològica que hi aplica segurament pren menys volada tenint en compte el nombre tan reduït de casos que identifica. Potser el més remarcable d'aquest grup és el fet que tots els "particularistes" consideren que l'origen del català té origen a la ciutat de Llemotges, ja sigui amb afirmacions explícites, ja sigui de manera implícita (p. 240-260). El grup dels "secessionistes" encara és més residual: només hi entren el teòleg Joaquim Martí i Gadea i el farmacèutic Josep Nebot (p. 260-271). En tots dos casos, tot i haver considerat que català i valencià eren dues llengües independents, coincideixen a creure que provenen d'un mateix origen, el llemosí. El secessionisme lingüístic és un gran tema de la història social de la llengua, però en aquest estudi queda claríssim que és un fenomen més recent del que a vegades insinuat o s'ha volgut fer creure.

L'investigador traça una línia clara i recta del seu objectiu, i en aquest sentit s'aplica de manera estricta un rigor sistemàtic pel que fa a la seva opció metodològica. Els múltiples apel·latius a la llengua queden documentats, ordenats, contextualitzats i interpretats des d'una òptica micro i macro. En aquesta taxonomia tan nítida en el seu conjunt sobre els noms de la llengua i el que s'hi amaga darrere, amb una lectura atenta també s'hi poden trobar uns quants enllaços amb altres grans temes de la història de la llengua del període (potser poc subratllats per part de l'investigador). El discurs presidencial de Félix Pizcueta adreçat als membres d'un acte de Lo Rat Penat, a partir de la crònica que en publica *La Moma*, és una font molt interessant sobre les ideologies lingüístiques d'un cert valencianisme, sobretot si es confronta amb altres peces produïdes des del catalanisme de 1880, ja que sembla formar part d'un *discurs* més general en què també entraria la confrontació que presenta Roc Chabàs el 1883 respecte a la diferent voluntat de recuperació de la llengua literària entre València i Catalunya per part dels mateixos protagonistes. El contrast de les mentalitats de diferents sectors culturals en diferents territoris no seria sols un marc comparatiu, sinó també un

indicador (un més) de les forteses i les febleses del conjunt dels intents de recuperació lingüística de final del s. XIX.

Més enllà de documentar la coexistència de diferents apel·latius, doncs, l'autor aporta unes quantes fonts que apunten cap a altres temes. En aquest sentit, se'n podrien destacar uns quants: el salt de la mera diagnosi o reflexió lingüística a reivindicacions polítiques més o menys explícites (en un poema de Josep Sanmartín de 1878, p. 205; i en un discurs de Faustí Barberà de 1903, p. 209); sobre la rígida i estable diglòssia encara duradora a la València de 1903 (en el mateix discurs de Barberà, molt eloqüent, adreçat als fusters de la ciutat; p. 209); o els més diversos retrats sociolingüístics de la València de l'època que poden donar noves pistes i informacions sobre el trencament de la transmissió familiar de la llengua (en una composició poètica de Manuela Raussell de 1878, p. 172). Uns quants d'aquests testimonis i d'altres podrien ser tota una invitació a una narrativa més enriquida i complexa en què la qüestió de la llengua s'entrellacés amb problemes cabdals de l'època, com la diglòssia o la creixent castellanització de noves capes socials.

En termes generals, el diàleg amb la bibliografia crítica és serè i adequat. Per exemple, en algun moment confronta les seves dades i les seves interpretacions amb les que havien sostingut estudiosos tan autoritzats com Vicent Simbor (1988) o Rafael Roca (2016), que l'autor de l'estudi revisa i matisa. "El que sí que s'estén en aquest període és el sentiment d'unitat de la llengua catalana, gràcies a la difusió dels postulats de la romanística internacional entre els erudits i escriptors valencians i, sobretot, per les relacions humanes que s'estableixen entre els lletraferits valencians i els de la resta del domini lingüístic. La mostra més evident d'aquesta afirmació és que la consciència lingüística majoritària entre els escriptors i erudits valencians de l'època és unitarista", escriu Martí-Badia a tall de conclusió d'aquest capítol tan cabdal en el seu estudi (p. 239). En diferents punts, el jove investigador introdueix altres matisos a referents consolidats: per exemple, ho fa amb naturalitat pel que fa a unes consideracions de Ferrando i Nicolás (2011), dos dels seus mestres, a propòsit d'unues informacions sobre el poeta Querol (vg. p. 163 i 167). No hi ha sortides de to ni provocacions gratuïtes o especulatives, encara que potser no acaba de ser prou ponderat en algun cas molt aïllat: qüestiona, per exemple, una generalització de Montoya (2018) a propòsit del llemosinisme a la València de final del XIX que no queda tan lluny d'alguna de les mateixes conclusions de l'autor (vegeu p. 83; i una nova referència a la p. 239).

En definitiva, aquest estudi és una contribució notabilíssima a la identificació, ordenació i interpretació d'una gran quantitat de materials la majoria dels quals havia anat quedat escampat en estudis monogràfics molt diversos o en publicacions de l'època que s'exhumen per primera vegada amb aquesta finalitat investigadora. L'autor alterna, doncs, fonts periodístiques donades a conèixer per diferents autors (cita, per exemple, una peça publicada a *Las Provincias* el 1873 a partir de Pastor Banyuls 2017, una del *Diario de Valencia* publicada el 1881 a partir de Ferrando 2012 o una d'*El Cullerot* publicada el 1885 a partir de González i Caturla 1992; vegeu p. 97-107), amb fonts que cita de primera mà, com unes quantes peces publicades al setmanari *La Moma* el 1885, d'aquí

que es pugui deduir que l'autor ha fet un buidatge de diferents capçaleres que abans ningú se les havia mirat amb els seus ulls. Amb el seu estudi Martí-Badia ha reprès una gran pregunta que ha interessat a un bon grapat d'estudiosos i especialistes (amb noms tan il·lustres com Joan Fuster o Antoni Ferrando, dins la mateixa tradició valenciana), i l'ha represa tot estenent-la a un període del tot clau pels canvis de mentalitats entre els sectors cultes d'arreu dels territoris de llengua catalana, des d'una voluntat d'exhaustivitat i completesa que li permeten traçar una gran panoràmica de les idees lingüístiques construïda des de l'erudició més detallista i des del coneixement aprofundit de les principals aportacions i interpretacions que diferents disciplines contigües (literatura, llengua, periodisme, política...) han ofert sobre el període.

Per acabar, només voldria apuntar un parell de reflexions finals que m'ha suggerit la lectura d'aquest estudi: una té a veure amb la narrativa de l'autor i l'altra, amb algun partit pres problemàtic.

Tot i que en tot moment hi ha la presentació i contextualització pertinents, l'opció narrativa de Martí-Badia acaba situant en un mateix pla autors d'importància molt desigual, o en tot cas de referència en camps d'anàlisi molt diferents (antagònics?). L'autor, per exemple, situa Manuel Milà i Fontanals com a autor cabdal de la romanística a Catalunya i, per tant, com a autoritat en la matèria de llengua i filologia. Aquesta valoració de la figura de Milà va seguida de la presentació de les idees lingüístiques d'autors tan pintorescos com Josep Aladern o Miquel Ventura (per esmentar només els del Principat), que podien havien tingut el seu paper en l'activisme cultural catalanista, per dir-ho d'alguna manera, però que en tot cas no són autors de referència en la filologia o en la lingüística. No és que aquesta mena d'autors menors no puguin ser estudiats: al contrari, poden ser molt rellevants per resseguir el nivell de penetració de certes inèrcies diguem-ne ideològiques. Ara bé, en una panoràmica sobre les idees lingüístiques, hauria de quedar clar que cada text no necessàriament forma part del mateix *discurs*: una cosa és un article en un diari o un discurs en un certamen literari, en què el nom de la llengua pot ser una referència ocasional o circumstancial fruit més d'una inèrcia o tradició dominant en un ambient cultural (o per altres raons, com "la llengua d'oc" amb què el 1885 un anònim declara escriure un poemeta en el setmanari *La Moma* és en posició de rima amb el mot "fòc" del vers següent; vg. p. 104), i l'altra, una obra de caràcter acadèmic o científic, en què el mateix nom de la llengua pot ser un objecte de reflexió en el marc d'una narrativa historiogràfica.

En aquesta llista de dubtes i suggeriments, també un es pot preguntar si es podria problematitzar algun punt de partida que hauria permès presentar de manera menys taxativa determinats aspectes. Es parteix de la base que Antoni de Bofarull és el primer que surt del llemosinisme dominant al Principat i afirma la individuació de la llengua catalana. Més enllà dels estudis d'erudits com Bofarull o Milà i Fontanals, es podria tenir en compte que l'apel·latiu "llengua catalana" comptava amb una tradició fins i tot *normativa* (es podria dir així, en certa manera), entre els referents de la "codificació" de l'antic règim i del mateix s. XIX: només cal pensar en els títols de la gramàtica de Ballot o, en paraules de Germà Colón, en "el diccionari de la Renaixença", l'autor del qual, Pere Labèrnia, fill de Traiguera (Baix Maestrat), va veure publicat uns anys abans de la data que Martí-

Badia pren com a punt de partida. Només amb aquests referents *normatius* en el rerefons, ja ens podríem preguntar per què el nom de la llengua no es va veure reflectit en gramàtiques i diccionaris de referència, si és que la boira llemosinista va ser tan espessa i embolcallant com els estudis sobre la consciència lingüística semblarien subratllar amb tanta contundència.

Una de les conclusions importants del mateix Martí-Badia podria contribuir a acabar-hi de pensar: la major part del *debat llemosinista* es va conduir sobretot en publicacions culturals, satíriques i polítiques, escriu l'autor al final del llibre (p. 283). És a dir, sembla que ens trobem amb una ideologia lingüística que alimentada als seus inicis pels erudits de l'edat moderna, les minories culturals de l'anomenada Renaixença van repetint i reproduint adaptant-la a cada públic i context, cadascú a la seva manera dins els paràmetres d'uns corrents generals, però sempre girant i girant dins els mateixos cercles, sense que mai haguessin arribat a tenir la potència de sortir-ne i participar en la configuració de la filologia romànica internacional, més enllà dels noms de Francesc Camboliu i Manuel Milà i Fontanals, que ja queden fora del llemosinisme *prêt-à-porter*. Fins ben bé el *Das Katalanische*, ni la filologia romànica del s. XIX ni el mateix Meyer-Lübke en aquella obra cabdal de 1925, com ha explicat tan bé Guillem Calaforra (1998), la individuació del català no va ser precisament taxativa i amb aquest rerefons d'indefinicions i ambigüitats nominals, l'estudi hauria pogut contribuir a repensar el que s'anomena "l'impacte de la filologia romànica" sobre les minories culturals catalanes i valencianes de l'època.

L'estudi és tan ric, que la llista de suggeriments i noves preguntes es podria anar allargant molt més. Tant de bo comptéssim amb més estudis d'aquest nivell sobre tants temes de la història de la llengua catalana dels quals no sabem gairebé res o només tenim generalitzacions vagues i difuses.

Referències

- Calaforra, Guillem (1998) *Wilhelm Meyer-Lübke i «Das Katalanische»*, Barcelona, IEC.
- Ferrando (2012) “Teodor Llorente i Olivares: en defensa de la personalitat valenciana”, dins Rafael Roca (ed.), *Teodor Llorente, cent anys després*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, pp. 123-151.
- Ferrando, Antoni i Nicolás, Miquel (2011) *Història de la llengua catalana*, Barcelona, UOC.
- González i Caturla, Joaquim (1992) “Premsa periòdica en català i consciència nacional al País Valencià al segle XIX: el cas d’Alacant”, *Revista de Catalunya*, 66, pp. 51-62.
- Montonya, Brauli (2018) *Aproximació a la història social de la llengua catalana*, València / Alzira, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/ Bromera.
- Pastor Banyuls, Víctor (2017) *Vicent W. Querol i l’Ateneu Científic, Literari i Artístic de València (1870-1876)*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- Roca, Rafael (2016) “Els discursos sobre la llengua literària en la Renaixença valenciana”, dins Francesc Feliu i Josep M. Nadal (eds), *Constructing languages. Norms, myths and emotions*, Amsterdam, John Benjamins, p. 145-161.
- Simbor, Vicent (1988) “La Renaixença al País Valencià”, *Caplletra*, 4, pp. 9-44